

Devamlılık veya Değişim? Caydırıcılık ve NATO'nun Nükleer Stratejik Tutumu

Continuity or Change? Deterrence and NATO's Strategic Nuclear Posture

Ayhan Türker KOÇPINAR^{1,*}

¹ Millî Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsü Güvenlik Araştırmaları Ana Bilim Dalı Başkanlığı

Özet

Uluslararası güvenlik ortamında nükleer silahlar caydırıcılık stratejilerinin önemli bir unsuru olmuştur. Neo-realizm kuramının, uluslararası sistemde nükleer silahların küresel aktörler arasındaki dengeyi sürdürmede ve savaş riskini azaltmada önemli bir rol oynadığını savunan bakış açısı etkisini devam ettirmektedir. Nükleer güç NATO'nun kolektif savunma stratejilerinde de etkili bir rol oynamıştır. Soğuk Savaş süresince strateji, Varşova Paktı sınırlarının genişlemesini önleme üzerine kurulmuştur. NATO, Topyekün Mukabele (Massive Retaliation) ve Esnek Karşılık (Flexible Response) stratejik nükleer tutumları uygulamıştır. Her iki tutum da uluslararası güvenlik ortamını farklı açılardan etkilemiştir. Nükleer politikalar Soğuk Savaş sona ermesinden sonra da güvenlik ortamını etkilemeye devam etmiştir. Nükleer silahların olmadığı bir dünya yaratma çabalarına rağmen, stratejik belgeler, dünyanın diğer bölgelerinde nükleer silah depoları bulunduğu sürece NATO'nun nükleer silah kapasitesini koruyacağını teyit eder nitelikte olmuştur. Soğuk Savaş'tan sonra, Rusya Federasyonu'nun politikaları, Çin'in 'barışçıl yükselişi' sorusu, nükleer silahların yaygınlaşması gibi konular ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada neo-realizm kuramının, uluslararası sistemde nükleer silahların devletler arasındaki dengeyi sürdürmede ve savaş riskini azaltmada önemli bir rol oynadığını savunan teorik çerçevesi kapsamında, Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında nükleer caydırıcılık bağlamında NATO'nun stratejik nükleer tutumu analiz edilecektir. NATO'nun nükleer kabiliyeti caydırıcılığın önemli bir bileşenidir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde nükleer caydırıcılığa yönelik tutumun NATO politikalarına etkisinin Soğuk Savaş dönemine göre azaldığı düşünülmektedir. Son dönemde ortaya çıkan yeni güvenlik sınamaları nedeniyle caydırıcılık bağlamında nükleer silahların ve stratejik nükleer tutumların öneminin artacağı öngörülmektedir.

Makale Bilgisi

Araştırma makalesi
Başvuru: 18.05.2023
Düzeltilme: 02.08.2023
Kabul: 21.08.2023

Keywords

Caydırıcılık
Nükleer Silahlar
Neo-Realizm
Strateji
NATO

Anahtar Kelimeler

Deterrence
Nuclear Weapons
Neo-realism
Strategy
NATO

Abstract

Nuclear weapons have been an important component of deterrence strategies in the international security environment. Nuclear power has played an influential role in NATO's collective defense strategies. The strategy was based on preventing the former Warsaw Pact's expansion. NATO has implemented two strategic nuclear postures, "Massive Retaliation" and "Flexible Response". Both postures had different impacts on the international security environment. Nuclear policies continued to affect the strategic environment after the collapse of the Soviet Union. Despite the debate on a nuclear-free world, the strategic documents confirm that NATO will maintain its nuclear weapons capability as long as there are nuclear weapon depots in other parts of the world. After the Cold War, challenges such as Russian Federation's policies, the question of China's 'peaceful rise' and the proliferation of nuclear weapons have emerged. In this study, the strategic nuclear posture of NATO will be analyzed in the context of the Cold War era and the post-Cold War period in terms of nuclear deterrence within the theoretical framework of neo-realism, which argues that nuclear weapons play a significant role in maintaining balance between states and reducing the risk of war. NATO's nuclear capability is an important component of deterrence. However, in the post-Cold War period, the impact of the stance on nuclear deterrence on NATO policies seems to have decreased compared to the Cold War era. Due to the emergence of new security challenges in recent times, it is argued that the importance of nuclear weapons and strategic nuclear postures will increase in the context of deterrence.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca nükleer bombalar, yalnızca İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Japonya'da kullanılmıştır. Atom bombalarının Hiroşima ve Nagasaki'de yıkıcı etkisi görüldükten sonra, nükleer yıkım tehlikesine yönelik duyulan korku nükleer caydırıcılığın temel amacına hizmet etmiştir. Soğuk savaş döneminin çift kutuplu sisteminde ise caydırıcılık kavramının temelinde nükleer silahlar ve stratejiler önemli bir unsur olmuştur. Soğuk savaş sonrasında ise uluslararası sistemin dönüşümü ile birlikte nükleer silahların olmayacağı bir dünya üzerine yapılan tartışmalara rağmen bu silahlara sahip ülkeler silah depolarını muhafaza etmiştir.

Uluslararası ilişkilerin başat teorilerinden biri olan neo-realizm kuramının, uluslararası sistemde nükleer silahların küresel aktörler arasındaki dengeyi sürdürmede ve savaş riskini azaltmada önemli bir rol oynadığını savunan bakış açısı etkisini devam ettirmektedir. Devletlerin güç arayışı ve güç dengesi üzerine kurulan uluslararası sistemde nükleer silahlar, ülkelerin güvenlik politikalarında ve ittifak stratejilerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Kuzey Atlantik Antlaşmasının 1949'da imzalanmasından ve NATO'nun teşkil edilmesinden sonra, İttifakın ilk amacı üye devletlere güvenilir bir askerî strateji ile savunma kalkını sağlamak olmuştur. Strateji, Varşova Paktı (VP) İttifakı sınırlarının genişlemesini önleme kapsamında nükleer silah boyutu da olan etkin bir caydırıcılık temeline dayanmıştır. Zamanın politikacıları uzun vadeli genel caydırıcılığı amaçlamakla beraber, anlık caydırıcılığın sağlanmasına da odaklanmıştır.

SSCB'nin 29 Ağustos 1949'da ABD'nin tekeline kıran başarılı bir nükleer silah testi gerçekleştirmesi ile İttifakın askerî stratejisinin nükleer boyutu şekillenmeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde, her iki blok da nükleer tehdidin tırmanması gerçeğinin yarattığı belirsizlikten faydalanmış, nükleer yıkım olasılığı ile savaşın engellediği düşüncesi hâkim olmuştur (Cimbala, 1998, s. 11). Nükleer caydırıcılık eşliğinin mümkün olduğunca yüksek tutulmasına gayret gösterilirken geleneksel savaş için konvansiyonel denge sağlanmaya çalışılmıştır.

SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş döneminin son bulmasıyla birlikte Avrupa'daki siyasi ve askerî durum önemli ölçüde değişmiştir. NATO'nun kuruluşunun temelinde yatan güdü ve motivasyonu sağlayan kırk yıllık tehdit ortadan kalkmış, perde kapanırken İttifakın ya dağılıp daha ziyade bir Avrupa güvenlik örgütüne dönüşmesi ya da köklü bir Stratejik Konsept değişikliğine gitmesi beklenmiştir (Forster & Wallace, 2001, s. 107).

Berlin Duvarı'nın yıkılışından iki yıl sonra 1991 yılında yeni bir Stratejik Konsept geliştirilmiştir. Konseptte, İttifak'ın daha iyi bir gelecek vaat eden yeni bir dönemi yansıtacak şekilde dönüşümü yönünde bir anlaşma sağlanmıştır (NATO, 1991). NATO her zaman nükleer silahları son çare olarak kullanma düşüncesinde olmuş, ancak nükleer silah kapasitesini koruyacağı 2010 ve 2022 yıllarında onaylanan Stratejik Konseptlerde (NATO, 2010, 2022a) vurgulanmıştır.

NATO stratejileri gözden geçirilirken, bir yandan Avrupa'daki İttifak ülkelerinde nükleer silah sayıları azaltılmaya başlanmış diğer yandan kitle imha silahlarının yaygınlaşmasını önleme kapsamında eski Sovyet Cumhuriyetlerindeki nükleer silahların ne yapılacağına yönelik görüşmeler hız kazanmıştır. Bağımsızlık ilan ettiği andan itibaren Ukrayna'nın kendi nükleer silahlarını mümkün olan en kısa sürede Rusya Federasyonu'na devretmesi gündeme gelmiştir. Dönemin ABD Başkanı Clinton tarafından da eski Sovyet devletlerinden sadece Rusya Federasyonu'nun nükleer silaha sahip olmasıyla Avrupa'nın daha istikrarlı olacağı ifade edilmiştir (Mearsheimer, 1993, s. 50; Public Papers of the Presidents of the United States: W. J. Clinton, 1993 s. 378).

Uluslararası yazında, NATO'nun uyguladığı nükleer silah politikalarını ifade etmek için nükleer tutum (*nuclear posture*), nükleer strateji (*nuclear strategy*) ve nükleer doktrin (*nuclear doctrine*) terimlerinin kullanıldığı görülmüştür. Türkçe yazında ise genelde nükleer strateji terimi tercih edilmiştir. İttifakın nükleer silah kullanımına yönelik yaklaşımının, politik ve askerî öncelikleri belirleyen NATO Stratejik Konseptleri temel alınarak belirlendiği ve ana stratejinin bir parçası olduğu kabulü ile çalışmada stratejik nükleer tutum terimi kullanılmıştır.

Bu çalışmada, caydırıcılık kavramı ve nükleer tutum boyutu kapsamında Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında NATO'nun stratejik nükleer tutumu incelenerek, temel araştırma sorusu olarak uluslararası güvenlik ortamında İttifakın nükleer caydırıcılık boyutunun değişim veya devamlılığı neo-realizm kuramı teorik çerçevesinde tartışılacaktır. NATO'nun nükleer politikalarının gelişimi, orantısız misillemeyi öngören topyekûn mukabele (*massive retaliation*) ve nükleer silah ile konvansiyonel kuvvetlerin birlikte kullanımını öngören esnek karşılık (*flexible response*) stratejik nükleer tutumlar, Soğuk Savaş döneminde nükleer silah kullanımına yönelik ittifak içi karar süreci ele alınacaktır. Son dönemde yeni güvenlik sınamalarının ortaya çıktığı, nükleer caydırıcılığa yönelik tutumun NATO politikalarına etkisinin Soğuk Savaş dönemine göre azaldığı, caydırıcılık bağlamında nükleer silahların ve stratejik nükleer tutumların öneminin arttığı öne sürülecektir.

2. CAYDIRICILIK KAVRAMI VE NÜKLEER TUTUMLAR

Çağdaş nükleer caydırıcılığı iyi anlayabilmek için Soğuk Savaş döneminde çift kutuplu sistemde benimsenen caydırıcılığın analizi önem arz etmektedir. Bu dönemde her iki bloğun nükleer politikaları, yaşanabilecek yeni bir dünya savaşını önlemiştir (Morgan, 2003, s. 1). Soğuk Savaşın ardından çok kutuplu uluslararası sisteme geçilmesi, silahsızlanma girişimleri, uluslararası örgütlerin etkinliklerinin artması ve bölgesel gelişmeler Soğuk Savaş döneminden farklı politikalar uygulanmasının önünü açmıştır.

Neo-realizm kuramı savaş ve çatışma gibi olayları güvenlik ikilemi perspektifi ile açıklamış ve nükleer silahların caydırıcı olduğunu, bu kabiliyete sahip iki ülkenin arasındaki gerginliğin savaşa evrilme olasılığının düşük olacağını ve barışa eğilimi kuvvetlendireceğini savunmuştur. Nükleer silahların yayılması tartışmaları kapsamında Waltz, daha fazla nükleer silahın istikrarı artıracığını öne sürmüş, ancak Sagan bunun yıkıma yol açabileceğini ve nükleer silahsız bir dünyanın daha istikrarlı olacağını

belirtmiştir (Sagan & Waltz, 2010, s. 88-91; Waltz, 1981, s. 1). Öte yandan nükleer silahlara sahip ve simetrik olarak eşit sayılabilecek askerî güce sahip devletlerin çatışmaya yönelmelerinin, nükleer silahı olmayan devletlerle neredeyse aynı olduğu ve hatta düşük düzeyde çatışmaya daha yatkın olduğuna ilişkin bulgulara ulaşan araştırmalar da mevcuttur (Bell & Miller, 2015, s. 74).

Caydırıcılık kavramın en temel tanımlarından biri Morgan'a aittir. Morgan'a göre, "Caydırıcılık, birini bir şey yaparsa zarar vermekle tehdit ederek onu yapmamaya ikna etme meselesidir" (Morgan, 1977, s. 26). Bu tanım, caydırıcılığın çok basitleştirilmiş bir şekilde güç kullanarak ikna etme yöntemi olduğunu belirtmektedir. Mearsheimer ise, "En geniş anlamıyla caydırıcılık, bir rakibi belirli bir eylemi başlatmamaya ikna etmek anlamına gelir, çünkü beklenen faydalar, tahmini maliyetleri ve riskleri karşılamaz" şeklinde bir tanım öne sürmüştür (Mearsheimer, 1983, s. 14).

Schelling 1966'da caydırıcılık tartışmaları kapsamında, askerî stratejinin artık "askerî başarı kazanmaktan" ziyade "baskı ile düşmanı tehdit ve caydırma" sanatına evirildiği tezini öne sürmüştür (Schelling, 2008, s. 34).

Freedman, caydırıcılık kavramını, karşı tarafları tehlikeli ve istenmeyen girişimler yapmaktan alıkoymak amaçlı kuvvet kullanım tehdidi olarak tanımlamıştır. Anlık caydırıcılığın kriz şartlarında ve eylemin pek yakın olduğunda ortaya çıktığını vurgulamıştır. Maksadın eylemsizlik olduğunu belirtmiştir. Bireyler, gruplar veya devletler niyetlerini eyleme geçirmeleri halinde daha güçlü bir aktörün kendi çıkarlarına zarar verebileceği riskini hesaplayarak kararlarını hayata geçirmektedir. Freedman'a göre, A aktörü B aktörünün davranışını etkilemek için direkt uyarı teşebbüsünde bulunursa caydırıcılık bir strateji konusu olmaktadır (Freedman, 2005, s. 789-790).

Brodie'ye göre, caydırıcılık aslında savaş kadar eski bir kavramdır, ancak nükleer silahlanma ile yeni bir anlam kazanmıştır (Brodie, 1970, s. 88). Öte yandan, Waltz, geleneksel (konvansiyonel) silahlar ile caydırıcılığın sorunlu olduğunu ve amaca hizmet edeceğinden emin olunamayacağını belirtmiştir. Çünkü bu silahların kullanımına yönelik taktik ve planların karşı tarafın savunma stratejileri sayesinde başarısız olabileceğini öne sürmüştür (Waltz, 1990, s. 732).

Caydırıcılığa güvenerek istikrarın sağlanmasının Soğuk Savaş döneminde uygulandığı bazı durumlarda, örneğin Küba krizinde, yıkıcı sonuçların ortaya çıkabileceğinin tecrübe edildiği ve her iki tarafın da krizden sonra ilişkilerin diyalog ve diplomasi ile dengede tutulabilmesi açısından bazı dersler edildiği görülmüştür. Ancak, norm olarak kabul edilebilecek "Karşılıklı Kesin İmha" (Mutual Assured Destruction-MAD) olarak bilinen stratejinin sonuçlarını her iki blok da tahmin ettiğinden, kontrollü bir gerginlik politikası uygulanmıştır.

Özellikle Soğuk Savaşın sona ermesinden sonraki dönemde, güvenlik literatüründe NATO'da stratejik nükleer tutumun oluşumu ve uygulanmasını inceleyen çalışmalar artmıştır. Heuser, NATO bünyesindeki nükleer tutuma yönelik tartışmaları kronolojik olarak inceleyerek, ittifak içindeki düşünceleri, özellikle ABD ve Avrupalı müttefiklerin farklı yaklaşımlarını vurgulayarak uygulanan

politikaların temel faktörlerini analiz etmiştir. NATO'nun uyguladığı iki ana stratejik nükleer tutumun yanı sıra bu yaklaşımların türevlerine yönelik gelişmeleri incelemiştir (Heuser, 1995, s. 37-66).

Freedman, tarihsel gelişim yerine konseptleri incelemeyi temel alan yaklaşımında, caydırıcılığın birbirleriyle bağlantılı üç faktörü olduğunu; bunların elde mevcut güç, çıkarlar ve normlar, bu iki faktör ile ilişkili olacak söylem ile hareket edilmesini vurgulamıştır. Ancak, caydırıcılık konusuna olan ilginin Soğuk Savaş'ın kendisiyle birlikte sona erdiğini öne sürmüştür (Freedman, 2005, s. 799). Quinlan'a göre etkili caydırıcılığın iki ana bileşeni vardır. Bu kapsamda, karşı taraf hem yeteneğin varlığını hem de gerekirse kullanma kararlılığını algılamalıdır. Silahları kullanmamaya yönelik kesin bir niyetin olabileceğini ve bunun muhasımlardan gizlenebileceği, ancak bu niyetin ortaya çıkmasının caydırıcı etkiyi önemli oranda azaltacağını öne sürmüştür (Quinlan, 2009, s. 23).

Soğuk Savaşta her iki blok da nükleer silah sahibi olduğundan ve diğer tarafın niyetlerinden tam olarak emin olamadığından savunmaya yönelik aldığı önlemler ile durum bir silahlanma yarışına, güvenlik ikilemine doğru evrilmiştir. Bu dönemde her iki bloğun da silahlanması bu kapsamda yaşanmış en önemli süreç olmuştur.

Synder'a göre, güvenlik ikileminin süreci şu şekilde gerçekleşir; uluslararası güvenlik ortamında bir aktör, diğer aktörlerin niyetlerinden tam olarak emin olamadığında kendisini savunmaya yönelik önlemler almaya başlar. Bu önlemler diğerlerini caydırmayı amaçlasa da onlara saldırmayı amaçlamayabilir. Ancak bu aktörün niyetlerinden emin olamayan diğer aktörler de savunmaya yönelik harekete geçtiklerinde bir döngü oluşur. Bu döngü bir silahlanma yarışına, bazen de savaşa doğru evrilir (Synder, 1984, s. 461). Tarihten bir örnek olarak, MÖ 431-404 yıllarında Peloponez Savaşları, zenginleşen ve güçlenen Atina'nın başta Sparta olmak üzere başka şehir devletleri tarafından bir tehdit olarak görülmesiyle artan gerilim sonucunda çıkmıştır. Soğuk savaş döneminde ise her iki bloğun da silahlanma yarışı güvenlik ikilemi kapsamında yaşanmış en önemli süreç olmuştur.

Soğuk Savaşta NATO ve Sovyet bloğu arasında silahlı çatışmanın meydana gelmemesi, daha sonra nükleer silah sahibi olan ve anlaşmazlıkları zamana zaman çatışmaya dönüşen Hindistan ve Pakistan'ın yüksek yoğunluklu bir çatışmaya girmemeleri nükleer caydırıcılık sayesinde istikrarın sağlanabileceği tezini güçlendirmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesi, uluslararası güvenlik dinamiklerinde, özellikle de nükleer caydırıcılık alanında önemli sınamaları ortaya çıkarmıştır. Güç dengesinin nükleer caydırıcılık boyutu ittifak ve devlet davranışlarını şekillendirmede kritik bir faktör olmaya devam etmiştir. Bu nedenle Soğuk Savaş dönemindeki stratejik nükleer tutumların analizinin önemli olduğu düşünülmektedir.

3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE NÜKLEER TUTUM VE STRATEJİ

3.1 NATO'nun Stratejik Nükleer Tutumunun Gelişimi

Soğuk Savaşın yaşandığı dönemde iki kutuplu sisteminin işleyişi söz konusu olmuştur. Uluslararası siyasal sistem Avrupa merkezli olmaktan çıkmış ve küresel bir nitelik kazanmıştır. Güç dengeleri

yeniden şekillenmiş, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, ABD ile SSCB arasındaki mücadele, bloklaşma ve iki kutupluluk ile sonuçlanmıştır. Çıkarlara dayalı ve ideolojik uzantıları olan bloklar ve ittifak örgütleri ortaya çıkmıştır.

1948'deki Berlin Krizi ABD'nin nükleer silah politikasını etkilemiştir. Bu kriz, ABD'nin nükleer tekeline rağmen SSCB'nin menfaatlerini elde ederken batıyla karşı karşıya gelmekten çekinmeyeceğini göstermiştir. ABD'deki tartışmalar üzerine, Ulusal Güvenlik Konseyi NSC-30 (*ABD Atom Savaşı Politikası*) belgesini hazırlamış ve Başkan Truman ABD'nin nükleer tutumunu belirleyen ilk önemli belgelerden biri olan bu belgeyi 10 Eylül 1948'de onaylamıştır (Department of State USA, 1948). NSC-30, temel olarak nükleer silahların kullanımı için yetki planlaması ve kuvvet hazırlama konularını içermiştir.

NATO'nun stratejik nükleer tutumu, ittifakın en büyük konvansiyonel ve nükleer gücü olması nedeniyle ABD nükleer politikası kapsamında oluşturulmuştur. ABD Başkanları, nükleer caydırıcılık ile Sovyet liderlerinin tehditlerinin çatışmalara dönüşmesinin engelleneceğine inanmıştır (Tannenwald, 2008, s. 110).

NATO 1950'lerden itibaren, herhangi bir saldırı durumunda orantısız bir misillemeyi öngören Topyekûn Mukabele (*Massive Retaliation*) ve 1967'den itibaren taktik nükleer silah ve konvansiyonel kuvvetlerin birlikte kullanımını öngören Esnek Karşılık (*Flexible Response*) stratejik nükleer tutumları benimsemiştir (Duffield, 1991, s. 132). Her iki tutum da uluslararası güvenlik ortamını farklı açılardan etkilemiştir. Topyekûn Mukabele stratejik nükleer tutumu, ABD'nin ve SSCB'nin büyük nükleer silah depolarına sahip olmasıyla sonuçlanmıştır. Diğer taraftan, bu strateji diğer NATO ülkelerinin konvansiyonel kuvvetlere önemli yatırımlar yapmasını engellemiştir. Esnek karşılık stratejik nükleer tutumu ise konvansiyonel ve nükleer silahların ortak kullanımına odaklandığı için nükleer silahsızlanma çabalarını tetiklemiştir.

Nükleer silahlar, Soğuk Savaş döneminde hem ABD hem de SSCB'nin caydırıcılık politikalarının temel dayanağı olmuştur. Stratejik önem açısından, SSCB'nin nükleer bir saldırıda öncelikli hedefinin Batı Avrupa olacağı öngörülmüştür. Bu nedenle, bir Sovyet nükleer saldırısına anında karşılık verebilmek için, SSCB'ye yakın ülkelerde hava üslerinin kullanım ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylece güvenlik ikilemi kapsamında silahlanma soğuk savaşın gidişatını belirlemeye başlamıştır.

Bu zaman zarfında, Birleşik Krallık ilk nükleer silah denemesini 1952 yılında gerçekleştirmiş ve dünyada nükleer silaha sahip üçüncü ülke olmuştur. Bunu müteakip, Fransa da 1960 yılında ilk başarılı nükleer testini gerçekleştirmiştir. Fakat Fransa nükleer silahlarını NATO'ya tahsis etmemiş ve 1966 yılında da NATO askerî yapısından ayrılmıştır. Fransız toprakları ve NATO topraklarının savunması arasındaki farkı kesin bir şekilde belirleyen bir politika yürütmüş ve nükleer caydırıcılığın sadece Fransız toprakları için kullanılacağı vurgulanmıştır (Heuser, 1999, s. 93). Soğuk Savaş süresince Fransa bağımsız bir nükleer caydırıcılık politikası uygulamıştır ve bu politika günümüzde de devam etmektedir.

Dünyanın diğer bölgelerine bakıldığında; Çin, nükleer silah geliştirmeye olan ilgisini Soğuk Savaş döneminde ortaya koymuş ve 1964 yılında dünyanın beşinci nükleer gücü olarak atom bombası üretebilecek teknolojiye sahip olduğunu ilan etmiştir. Hindistan'ın nükleer silah programı ise 1974 yılında başarılı bir nükleer deneme ile devam etmiştir. Bu gelişme Pakistan'ı kendi nükleer silahlarını geliştirmeye yönlendirmiş, 1998 yılında bir dizi nükleer deneme sonucunda nükleer silah sahibi olduğunu duyurmuştur.

NATO'nun uyguladığı her iki stratejik nükleer tutum da Soğuk Savaş döneminde uluslararası güvenlik ortamının gelişen doğasını yansıtmıştır. Bu tutumlar; caydırıcılık, istikrar ve nükleer silahların kullanımını içeren çatışma riskleri arasındaki hassas dengeyi içermiştir.

3.2 NATO'nun Topyekûn Mukabele (*Massive Retaliation*) Stratejik Nükleer Tutumu

Topyekûn Mukabele tutumu, herhangi bir saldırı durumunda orantısız bir misillemeyi öngörmüştür. Amacı SSCB'ni, basit bir fayda/maliyet analizi gerçekleştirerek caydırmak olmuştur (Butfoy, 2008, s. 152). NATO planlayıcıları, SSCB'de hızlı karar verme sistemi ile birkaç saat içinde silahların hazır edilmesi ve birkaç dakika içerisinde bu silahların NATO topraklarına ulaşma kabiliyetini göz önüne almıştır.

Tutuma yönelik açık kaynaklarda yer alan doküman 1 Aralık 1949 tarihli Kuzey Atlantik Alanı İçin Stratejik Konsept (DC 6/1) olmuştur. Dokümanda, bir Sovyet saldırısına karşı reaksiyon olarak Sovyet askerî ve endüstriyel tesislerine Amerikan hava unsurları ile nükleer angajman ve özellikle Batı Avrupa'daki kara gücü ile hasım kuvvetlerine karşı savunma öngörülmüştür (NATO, 1949, s. 6). Bu tutumun, “konvansiyonel bir saldırıya karşı hızlı bir stratejik nükleer cevap” olarak tanımlanabileceği öne sürülmüştür (Heuser, 1999, s. 41).

1954'de yayımlanan NATO stratejik belgesi MC 48'de; “SSCB'den herhangi bir saldırı olması durumunda NATO derhal nükleer silahlarla karşı saldırıya geçecektir” ifadesi yer almıştır (NATO, 1954, s. 16). ABD, SSCB'nin konvansiyonel üstünlüğünü dikkate alarak Avrupa'ya taktik nükleer silahlar konuşlandırmaya başlamıştır. ABD'nin nükleer silahları ev sahibi ülkelerle yapılan ikili anlaşmalar yoluyla 1952 yılından itibaren Avrupa'ya konuşlandırılmıştır (Sauer & van der Zwaan, 2012, s. 80). Birleşik Krallık, nükleer silahlarını kendi komutasında bulundurması ve ülkenin hayati çıkarları için gerektiğinde bağımsız olarak kullanma yetkisinin tanınması şartlarıyla nükleer kabiliyetini 1962'de NATO nükleer planlarına dâhil etme kararı vermiştir (Buteux, 2011, s. 6). Ancak, Fransa nükleer kabiliyetini millî caydırıcılık kapsamında kullanmayı öngören bir yaklaşım benimsemiştir.

Bu nükleer tutumda, ikinci vuruş yeteneğini temel alan ve topyekûn nükleer savaşı içeren “Karşılıklı Kesin İmha” yaklaşımı ile olası bir nükleer savaşın engellenebileceği düşünülmüştür (Freedman, 2019, s. 320). Şehirlerin imha edilmesiyle çok sayıda insanın zarar göreceği gerçeği ve ilk saldırıya karşı yapılacak misilleme olasılığı, liderlerin temkinli olmasına neden olmuştur (Jervis, 1979, s. 618). Kaplan, topyekûn mukabele stratejik nükleer tutumunun 1950'li yıllarda özgüven sağladığını, konvansiyonel

kuvvet oluşturma maliyeti azaldığından Batı Avrupa ekonomisini canlandırdığını ve bu dönemin NATO için olumlu bir dönem olduğunu ileri sürmüştür (Kaplan, 1999, s. 63). Diğer yandan, NATO'nun askerî stratejisinin bu dönem boyunca nükleer silahlara bağımlı kaldığı ve konvansiyonel kabiliyetini geliştirmede başarısız olduğuna ilişkin görüşler de mevcuttur (Kugler, 1990, s. 5).

Topyekûn mukabele stratejik nükleer tutumu ile Avrupalı ittifak üyeleri nükleer koruma şemsiyesi altına girerek konvansiyonel silahlanma maliyetlerini azaltmayı ve savunma bütçelerinde önemli tasarruflar sağlamayı öngörmüşlerdir. Bu dönemde bütçe kaynaklarını savaştan sonra ekonomik ve sosyal kalkınmada kullanma fırsatı elde etmişlerdir. Bir saldırı durumunda NATO'nun büyük ölçekli bir nükleer misillemeyle karşılık vereceği düşüncesine dayanan bu tutuma, çok sayıda sivil kayıplara ve nükleer savaşın tırmanmasına yol açma olasılığı nedeniyle temkinle yaklaşmıştır.

3.3 Esnek Karşılık (*Flexible Response*) Stratejik Nükleer Tutumu

1961'de Kennedy'nin başkan seçilmesinden sonra ABD savunma politikasında yeni bir dönem başlamıştır. Nükleer üstünlüğün korunması amaçlanmış ancak, stratejinin uygulanmasına yönelik farklı fikirler ortaya çıkmıştır. Konvansiyonel ve nükleer kabiliyetin beraber kullanıldığı bir konsept tartışmaları bu dönemde başlamıştır. Bu dönemde ABD Savunma Bakanı McNamara, Henry Kissinger ve pek çok akademisyen Sovyet saldırısına karşı topyekûn mukabele üzerine kurulu bu politikaya karşı çıkmışlar ve taktik nükleer silah ve konvansiyonel kuvvetlerin birlikte kullanımını öngören esnek karşılık stratejik nükleer tutumunu savunmuşlardır (Yost, 2011, s. 1404). 1962 Küba Füze Krizi sırasında dünya nükleer savaşın eşiğinden döndükten sonra, hem ABD hem de SSCB nezdinde önemli düşünce değişikliklerinin yolu açılmıştır. Soğuk Savaş boyunca, hiçbir olay iki süper gücü Küba krizi kadar nükleer savaşın eşiğine getirmemiştir.

ABD'nin tehdit ve risk analiziyle esnek karşılık tutumuna yönelmesine rağmen NATO topyekûn mukabele tutumu taraftarı olmuştur. Avrupalılar, Avrupa'da konvansiyonel savaş ihtimalini artırması ve ilave birliklerin yaratacağı maliyet gibi sebeplerle başlangıçta esnek karşılık tutumuna ikna olmamışlardır (Treverton, 1989, s. 191).

NATO, 1963'de daha fazla esneklik ve üç aşamalı savunma stratejisini temel alan stratejik güç planlama sürecini ve bu konuya yönelik görüşmeleri başlatmıştır (Pedlow, 2022, s. 23). Bu görüşmelerde üç aşama ortaya konulmuştur; ilk aşama olarak savunma kontrolünü sağlamak için konvansiyonel birliklerle karşı saldırı, ikinci aşama olarak belirli koşullar altında taktik nükleer silahların kullanımı seviyesine kademeli bir şekilde yükselme, üçüncü aşama olarak da nükleer silahların stratejik kullanımı öngörülmüştür (Pedlow, 2022, s. 24). ABD, Almanya ve Birleşik Krallık, prensipte hemfikir olarak gözükmekle beraber Fransa topyekûn mukabele yaklaşımından ayrılmayı reddetmiştir (Wegner, 2006, s. 178). Stratejik değişikliğe yönelik itirazlar ortaya çıktığında sınırlı üyeli geçici komite kurulmasına yönelik teklif ve öneriler Fransa'yı NATO'dan ayrılmak konusundaki kararından vazgeçirmek için yeterli olmamıştır.

Fransa'nın, 1966 yılında NATO askerî yapısından ayrılmasına yol açan nedenler birbiriyle alakalı olan faktörleri ihtiva etmiştir. İlk faktör De Gaulle'ün, Batı Almanya'daki ABD etkisinin azaltılmasının Fransa'nın Batı Avrupa'da siyasi üstünlük sağlama hedefine yardımcı olacağına inanmasıdır. İkinci faktör, acil bir durumda ABD'nin Avrupalılara verdiği nükleer şemsiye taahhüdüne güvenmemesi, üçüncü faktör ise iki süper güç arasında Avrupalı müttefiklerin aleyhine olabilecek bir süreç üzerinde anlaşma sağlanmasına yönelik duyulan endişe olmuştur (Wegner, 2006, s. 178).

Esnek karşılık stratejik nükleer tutumunda, konvansiyonel güçlere yeniden önem verilmiş ve nükleer caydırıcılığı daha sınırlı hale getirmek için her iki blok tarafından stratejik silahların azaltılmasına yönelik görüşmeler gündeme gelmiştir. Diğer yandan nükleer silahların kullanımına yönelik kararın ittifak içinde nasıl alınacağı ayrı bir tartışma konusu olmuştur.

3.4 Soğuk Savaş Döneminde Nükleer Silah Kullanımına Yönelik İttifak İçi Karar Süreci

Bir nükleer silah kullanım kararının ittifak içinde nasıl alınacağına dair tartışmalar, gizliliği kaldırılarak kamuoyuna açık hâle gelen belgelerin incelenmesi ile mümkün olmuştur. NATO savunma planlarının icrasına yönelik varsayım, çatışma veya saldırı halinde politik kurullarda bu planların uygulanmasına yönelik kararın süratle alınmasına yönelik olmuştur (Michaels, 2022, s. 1). Bu varsayım, NATO'nun nükleer silah kullanmaya nasıl karar vereceğinin dinamikleri için de geçerli olmuştur.

İttifak içindeki nükleer güçler olan ABD, Birleşik Krallık ve Fransa, istişarelerde ana aktörler olmuşlardır. Birleşik Krallık'ın nükleer silahları ancak ABD'den önceden onay alarak İttifak adına kullanması ihtimali tartışmalarda yer almıştır. Fransız nükleer silahlarının da İttifak'ın geneline katkıda bulunabileceğinin öngörülmesine rağmen, Fransa 1966'da NATO'nun askerî kanadından çekilmesinin ardından tartışmaların dışında kalmıştır.

İttifak karar mekanizmalarına bakıldığında; Kuzey Atlantik Konseyi (North Atlantic Council-NAC), NATO Karargâhında en üst düzey siyasi karar alma organı olarak nükleer silah kullanımı söz konusu olduğunda temel istişare ve karar verme birimi olarak yer almıştır. Nükleer Planlama Grubu (Nuclear Planning Group-NPG)'nun ise ana görevi barış zamanı politika geliştirme ile sınırlıdır. İttifak'taki en üst düzey askerî danışma grubu olarak Askerî Komite (Military Committee-MC) NAC'da verilecek siyasi kararlara yönelik askerî tavsiyeleri hazırlamakla yükümlüdür (NATO, 2022b).

Nükleer silah kullanma konusunda hızlı karar alınmasının gerekli görüldüğü durumlarda ikili veya çok taraflı istişareler gerçekçi görülmemiştir. Öte yandan tek taraflı alınacak kararlar, İttifak uyumuna zarar verebileceği için önemli bir risk oluşturmuştur. Bu ikilem tartışmaların temelinde yer almıştır. İttifak'ın karar alma sürecinin iki düzeyde işleyebileceğine yönelik formüller de önerilmiştir. Barış zamanında o dönemde sayıları 15 olan tüm üye devletlerin kararlarını oybirliği ile alması, ancak savaş zamanında bu sayının beş üye ülkeye düşürülmesi ve bu beş üyenin nükleer silah kullanımına oy çokluğu ile karar vermesi gibi formüller destek bulmamıştır (Michaels, 2022, s. 5).

Bir ülkenin nükleer silah kullanımını veto etme olasılığı hem ABD hem de Avrupalılar için bir sorun teşkil etmiş, karar sürecinin fazla esnek olması ABD için bir endişe kaynağı olmuştur. Avrupa perspektifinden ise veto ihtimali hem olumlu hem de olumsuz parametreler barındırmıştır. Çıkarlarına uygun olmayan planlamaları engelleme fırsatı olmakla beraber, ABD'nin Avrupa'nın savunması için nükleer silahları kullanmayı veto etmesi riski de göz önüne alınması gereken bir faktör olmuştur.

Mayıs 1962'de Atina'da gerçekleştirilen NATO Bakanlar toplantısında nükleer silah kullanım konusunda istişarenin gerçekleşebileceği üç durum tanımlamıştır. İlk durumda, SSCB'nin NATO'ya karşı bir nükleer saldırı başlattığı takdirde, danışma olanaklarının son derece sınırlı olacağı kabul edilmiş, ikinci durumda geniş çaplı bir konvansiyonel saldırı başlarsa istişarenin gerçekleşmesinin beklendiği, üçüncü durumda ise, Sovyetlerin daha belirsiz bir saldırganlık stratejisi uyguladığı takdirde, nükleer silahların kullanımının NAC'da istişareye tabi olacağı belirtilmiştir. Ancak, kararın NAC'da alınması, özellikle daimi temsilciler başkentlerinden talimat bekleyecekleri için bu karar sürecinin uzun süreceği konusunda endişeler gündeme gelmiş, oybirliği ile veya çoğunluk onayı ile karara varılması yeniden bir tartışma konusu olarak ortaya çıkmıştır (Michaels, 2022, s. 15).

Soğuk Savaş'ın büyük bir bölümünde NATO stratejik nükleer tutumu bağlamında nükleer silah kullanımına nasıl karar verileceği hususunun önemli bir tartışma konusu olarak kaldığı ve NATO yönetiminin, nükleer silah kullanımına karar verilmesi sürecinde katı prosedürlerde ısrar etmeme, İttifak'ın siyasi uyumuna öncelik verme eğiliminde olduğu görülmüştür.

4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI NÜKLEER TUTUM VE CAYDIRICILIK

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile nükleer caydırıcılık dinamiklerinde önemli gelişmelere tanıklık edilmiştir. Uluslararası güvenlik ortamında çok kutuplu bir döneme girilmiştir. Neo-realist bir perspektiften bakıldığında, nükleer caydırıcılık Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde güç dengesinin korunmasında hayati bir rol oynamaya devam etmektedir. Ancak çok kutuplu sistemin etkisindeki uluslararası güvenlik ortamında, NATO'da nükleer caydırıcılığa yönelik tartışmalar eski önemini kaybetmiştir. Rusya Federasyonu'nun 2014'de Kırım'ı ilhak etmesi ve 2022'de Ukrayna savaşı dönüm noktaları olmuş, kolektif savunma ve caydırıcılığın güçlendirilmesi tekrar güvenlik gündeminin önemli bir unsuru olmuştur.

1945'den günümüze kadar olan tarihsel sürece bakıldığında nükleer silahların yıkıcı gücünün, devletlerin saldırgan eylemlerden kaçınmasını teşvik ettiği görülmüştür. Soğuk Savaş döneminde İttifak içi karar alma süreç ve tartışmaları göz önüne alındığında, nükleer silahların bir denge oluşturduğu düşüncesinin gerçekleştiği görülmektedir.

NATO Soğuk Savaş sonrası dönemde aynı zamanda kendi nükleer kabiliyetinin geleceğini ele almış ve silahsızlanma çabalarını desteklemiştir. İttifak nükleer güce olan bağımlılığını azaltmaya çalışmıştır. Avrupa topraklarındaki nükleer savaş başlıklarının sayısı Soğuk Savaş'ın en yoğun dönemine kıyasla neredeyse %95 oranında azaltılmıştır (NATO, 2009). Nükleer silahların büyük oranda

Avrupa'dan çekilmesinin maliyeti azaltmış olması avantajının karşısında, caydırıcılığın ve kolektif savunma kültürünün zayıflamasına neden olduğu da başka bir tartışma konusu olmuştur (Tertrais, 2011, s. 18).

Soğuk Savaş döneminin son bulmasıyla birlikte İttifak içinde yapılan görüşmeler sonucunda 1991 yılında yeni konsept tamamlanmış ve NATO'nun var olmayı sürdürmesinin ne ölçüde gerekli olduğu yönünde önemli tartışmaların ve alternatif Avrupa güvenlik çözümlerinin görüşüldüğü bir ortamın gölgesinde, İttifak'ın daha iyi bir gelecek vaat eden yeni bir dönemi yansıtacak şekilde dönüşümü yönünde bir anlaşma sağlanmıştır (NATO, 1991). NATO varlığını güçlü bir şekilde sürdürmekle kalmamış, yeni üyeleri kabul etmiş ve üyelerin sayısını artırmayı taahhüt etmiştir. Bu kararlar uluslararası güvenlik ortamının dönüştüğü önermesini teyit etmemiş sadece yeniden şekillendiğini ortaya koymuştur.

Avrupa Atlantik bölgesinde güvenlik ortamındaki şekillenme devam ederken, Güney Asya ve Uzak Doğuda Pakistan 1998 yılında, Kuzey Kore ise 2006 yılında nükleer silah sahibi olduğunu ilan etmiştir. Kuzey Kore, daha sonra bir dizi nükleer deneme ve füze testleri gerçekleştirmiş, uluslararası toplumun dikkatini ve endişelerini üzerinde toplamaya devam etmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD topraklarında meydana gelen terörist saldırılar, uluslararası ilişkilerde tehdit ve caydırıcılık gibi temel güvenlik kavramlarına yönelik tartışmalara etki yapmıştır. Bu saldırılar, terörizmin küresel bir tehdit haline geldiğini ve geleneksel güvenlik paradigmasının ötesine geçen yeni sınamaların ortaya çıktığını göstermiştir. Ulusal güvenlik stratejilerinin ve İttifak stratejilerinin gözden geçirilmesine ve nükleer boyutu kapsayan caydırıcılık tartışmalarının geri plana itilmesine yol açmıştır. Terörizmle mücadelede uluslararası kuruluşlar ve devletler arasındaki işbirliğinin önemi artmıştır. 11 Eylül öncesinde en etkili dış politika aracı olan caydırıcılık stratejilerinin etkinliği sorgulanmıştır (Kıbaroğlu, 2002, s. 4).

Uluslararası güvenlik ortamında terörizmle ilgili konular gündem olmaya devam ederken 2010'da Lizbon'da gerçekleştirilen NATO zirvesinde, terörizmin NATO ülkelerinin vatandaşlarının güvenliğine ve uluslararası istikrara doğrudan bir tehdit oluşturduğu vurgulanmıştır (NATO, 2010). Terörle mücadele ve geleneksel tehditlere karşı kolektif savunma tedbirlerinin de ele alındığı zirvede nükleer silahların olmadığı bir dünya üzerine yapılan tartışmalara ve NATO'nun bu konudaki kararlılığına rağmen, dünyanın diğer bölgelerinde nükleer silah depoları bulunduğu sürece NATO'nun nükleer silah kapasitesini koruyacağı vurgulanmış, 29-30 Haziran 2022'de Madrid'deki NATO zirvesinde kabul edilen yeni Stratejik Konseptte (NATO, 2022a) de aynı yaklaşım devam etmiştir.

Nükleer silahlara sahip ülkelerin neredeyse tamamı silah depolarını modernize etmeye başlamışlardır (Kristensen & Norris, 2014, s. 94). Bu devletlerin tehdit algılamaları değişmedikçe nükleer silah kabiliyetinden vazgeçmeyecekleri öngörülmektedir.

Nükleer silahların yaygınlaşması bu dönemde uluslararası ilişkilerde yeni dinamiklerden biri olmuştur. İran'ın nükleer silah edinme ihtimaline karşılık Orta Doğu'da zincirleme bir silahlanma reaksiyonunun baş göstermesi ihtimali söz konusu olmuştur. Endişe kaynağı olan diğer bir risk, nükleer silah kabiliyetine sahip ülkelerin hassas nükleer maddeleri diğer ülkelere ya da devlet dışı aktörlere sevk etmesi olasılığıdır (Sagan & Waltz, 2012, s. 188).

Belirli ve kontrollü koşullar altında nükleer silahların yaygınlaşmasının istikrarı artıracak da ileri sürülmektedir. Waltz, devletlerin nükleer silah edindiği her durumda caydırıcılığın işe yarayacağını ve gerilimin tırmanmak yerine azalabileceğini öne sürmüştür. Aynı zamanda caydırıcılık ve savunma kabiliyetleri arttıkça savaş ihtimalinin azalacağını belirtmiştir (Sagan & Waltz, 2010, s. 91). Bu yaklaşımı savunanlara göre süper güçler arasındaki ilişkilerin istikrarı nükleer caydırıcılık sayesinde kuvvetlenmektedir. Bu çerçevede verilen en yaygın örnek nükleer silahların karşılıklı yıkıcı etkisinin bu silahları kullanılmaz hale getirdiği ve güvenlik ikilemi ile Soğuk Savaş döneminde iki süper güç arasında silahlı çatışmanın gerçekleşmemiş olmasıdır.

Nükleer çağda caydırıcılığın önemli bir faktörü, düşmanı saldırmaktan caydırmak için, saldırı ile elde etmeyi umduğu herhangi bir kazanımdan daha ağır basacak kadar sert karşılık verilmesi olmuştur. Waltz, nükleer silahların, devletleri savaşa girmekten konvansiyonel silahlardan daha kesin bir şekilde caydırdığını öne sürmüştür (Waltz, 1990, s. 743).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası güvenlik ortamındaki bir diğer önemli gelişme Ukrayna'nın dünyanın üçüncü büyük nükleer gücü haline gelmesi olmuştur. Eski Sovyet nükleer silah ve sistemlerinin yaklaşık üçte birine sahip olan Ukrayna 5 Aralık 1994'te ABD, RF ve Birleşik Krallık ile Budapeşte memorandumunu imzalayarak nükleer silahlardan vazgeçmiştir. Ukrayna'nın nükleer caydırıcı unsuru olmadan Rusya'nın saldırısına maruz kalabileceği yönündeki öngörüler uluslararası yazında yer bulmuştur (Mearsheimer, 1993, s. 50). Bununla beraber, Ukrayna'nın nükleer silahlardan arındırılması ile Belarus ve Kazakistan gibi diğer eski Sovyet devletlerinin de nükleer silahları teslim etmesi sürecinde Ukrayna'ya istisna yapılmadığı da öne sürülmüştür (Budjeryn, 2016, s. 11).

Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden yıllarda, kitle imha silahlarının yaygınlaşmasını önleme konusu gündemde iken NATO ile Rusya Federasyonu (RF) arasında görüşmeler NATO-RF Konseyi platformunda yürütülmüştür. Ancak, Rusya Federasyonu'nun 2008 yılında Gürcistan'da Abhazya ve Güney Osetya'ya müdahalesi görüşmeleri olumsuz etkilemiş, 2014 yılında Kırım'ın ilhakı silahlı çatışma olasılığının hiçbir şekilde sona ermediğini ortaya çıkarmıştır.

2022 başlarında Rus silahlı güçleri, Ukrayna sınırına geniş çaplı intikali müteakip 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya bir saldırı başlatmış ve bu işgal girişimi ile İttifakın kolektif savunma tedbirleri de gündemde öne çıkmıştır. Rusya Federasyonu'nun nükleer güçlerini siyasi ve stratejik etki yaratmak için bir araç olarak kullandığı görülmekle beraber, düşük profilli bir caydırıcılık duruşundan kaynaklanabilecek her türlü güvenlik açığından yararlanabileceği de ortaya çıkmıştır. Rusya Devlet Başkanı Putin, saldırının başladığı günlerde nükleer kuvvetleri yüksek alarm seviyesine çıkarma emri

vermiş ve 21 Eylül 2022 tarihinde yaptığı konuşmada bazı NATO ülkeleri üst düzey yöneticilerinin nükleer silah kullanma seçeneğini gündeme getirdiklerini ileri sürerek; “Bu bir blöf değil, nükleer silahlarla bize şantaj yapmaya çalışanlar da bilmeli ki, rüzgar gülü onlara dönebilir” ifadesini kullanmıştır (Rusya Devlet Başkanlığı Resmi Sitesi, 2022). Rusya Federasyonu’nun nükleer stratejisinin Soğuk Savaş sürecinde uyguladığı tutuma benzer olduğu görülmektedir. Ukrayna savaşı göstermiştir ki, Rusya nükleer kuvvetlerini seferber hale getirerek ya da intikal ettirme tehdidiyle siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanmaya devam etmektedir.

Rus nükleer silahlarının varlığının, ABD’nin Ukrayna’ya doğrudan müdahale etmesini engellediği ve aynı zamanda, Amerikan, Fransız ve Birleşik Krallık nükleer silahlarının da, Polonya’da Ukrayna’ya teslim edilmek üzere toplanan silah ve teçhizatın Rusya tarafından vurulmasını caydırdığı öne sürülmektedir (Lewis & Stein, 2022). Tarafların müteakip adımları hakkında kesin bir tahminde bulunmak zor olmakla beraber, Ukrayna’nın Batı ülkelerinden aldığı uzun menzilli silah sistemlerini Rusya içindeki hedeflere karşı kullanması mümkündür. Bu durumda Rusya’nın muhtemel misillemesinin nasıl ve hangi hedeflere olacağı, tırmanmanın nasıl bir boyut alacağı ise bilinmemektedir.

Öte yandan, iki nükleer güç olan ABD ve Çin arasındaki güç mücadelesi NATO’nun belgelerine yansımaya başlamıştır. 2022 NATO Stratejik Konsepti Stratejik Ortam değerlendirmesinde Çin’in hedefleri ve politikalarının müttefiklerin çıkarları, güvenliği ve paylaştıkları değerler bakımından bir sınama oluşturduğu belirtilmiştir (NATO, 2022a). NATO belgelerinde Çin ile ilgili değerlendirme ilk kez 2019 Londra Liderler Bildirisinde yer almış, ancak Stratejik Konsept belgesinde ilk kez atıfta bulunulmuştur.

NATO’nun Soğuk Savaş süresince uyguladığı topyekûn mukabele ve esnek karşılık stratejik nükleer tutumlarda, etkin bir stratejik iletişim ile nükleer tavrını ortaya koyduğu ve caydırıcılığın önemli bir safhası olan stratejinin karşı tarafça algılanmasını sağladığı düşünülmektedir. Son dönemde ise, Rusya Federasyonu’nun yayılcı politikaları, Çin’in ‘barışçıl yükselişi’ sorusu, nükleer silahların yaygınlaşması, Güney Asya gibi bölgelerin ve Kuzey Kore gibi rejimlerin nükleer silah edinmesi olarak özetlenebilecek, uluslararası güvenlik ortamında ortaya çıkan risk ve zorluklara karşı geliştirilecek stratejilerin nükleer boyutunun da ittifaklar için önem arz ettiği düşünülmektedir.

5. SONUÇLAR

Nükleer silahların, devletleri savaşa girmekten konvansiyonel silahlardan daha kesin bir şekilde caydıracağı yaklaşımı NATO’nun Soğuk Savaş boyunca uyguladığı stratejinin temeli olmuştur. Hem ABD hem de SSCB’nin nükleer silah geliştirmesiyle kolektif savunma anlayışının boyutu 1950’li yıllarda şekillenmiştir. Nükleer cephanelik oluşturma yarışı savunma stratejilerini çok boyutlu hale getirmiştir. Neo-realist bir perspektiften bakıldığında, nükleer silahların caydırıcı olduğu, bu kabiliyete sahip güçler arasındaki gerginliğin savaşa evrilme olasılığının düşük olduğu görülmüştür.

Soğuk Savaş dönemi, temel olarak iki ana aktör arasındaki çekişmenin ve sınırlı sayıda senaryonun mevcut olduğu bir ortam yaratmıştır. NATO'nun, ağırlıklı ABD tarafından sağlanan, stratejik nükleer silahları büyük bir saldırıya karşı koymaya yeterli görülmüştür. Öte yandan, saklı tutulan nükleer yığınaklar, uzun menzilli füzeler ve nükleer savaş başlıkları her iki tarafın da birbirini caydirmasını sağlamıştır. Nükleer silahların varlığının bir gerçeklik olduğundan hareketle, konvansiyonel olarak daha üstün olan SSCB tehdidine karşı, nükleer silahlar NATO'nun caydırıcılık konseptinin önemli bir unsuru olmuş, askerî strateji planlama ve söylemlerinde nükleer güce önem verilmiştir.

İttifak üyelerinin muhtemel tehdide karşı asker sayılarını artırmalarının ekonomik açıdan çok maliyetli olacağı da göz önüne alınmıştır. NATO bünyesindeki nükleer strateji tartışmalarında iki ana düşünce öne çıkmıştır. Bunlar; sadece nükleer caydırıcılığa yönelmek veya daha fazla konvansiyonel kuvvete olan ihtiyaçtır. Bu tartışmalar çerçevesinde İttifak siyasi uyumu gözeterek dengeli bir yaklaşım ile tutum belirlemeye çalışmıştır.

NATO, nükleer caydırıcılığın amacına ulaşması amacıyla, üye ülkelerin, muhasımı saldırıdan caydırmak için yeterli ölçüde misilleme kuvvetinin gerektiğine ikna olmalarını amaçlamıştır. Bu çerçevede, SSCB'nin nükleer bir saldırıda öncelikli hedefinin Batı Avrupa olacağı öngörüldüğünden Avrupa'ya taktik nükleer silahlar konuşlandırılmıştır. Son dönemde bu bölgede nükleer silah sayılarının azaltıldığı bilinmekle beraber, Avrupa'daki nükleer cephanelik uzun yıllar caydırıcılığın temelini oluşturmuştur.

NATO'nun stratejik nükleer tutumu, farklı tarihsel faktörlere, savunma anlayışına ve kamuoyuna sahip, büyüklüğü ve kabiliyetleri birbirinden farklı olan üye ülkelerin aralarındaki uyum ölçüsünde belirlenmiştir. NATO her zaman nükleer silahlara son çare olarak başvurulması kanaatinde olmuştur ve bu tavrını korumaktadır.

Nükleer silahlar, yalnızca ona sahip olan ülkeler için değil aynı zamanda nükleer gücü olmayıp NATO'nun nükleer şemsiyesinden faydalanan ülkeler için de halen önem arz etmektedir. Nükleer silahlar, birim başına imha ettiği hedefler açısından konvansiyonel ordulardan daha az maliyetli olması yönüyle cazip olmuştur. Mevcut stratejik ortamda, pek çok ülkenin rakiplerinin yalnızca nükleer kabiliyetine karşılık vermek için değil fakat aynı zamanda konvansiyonel tehlikelere karşılık vermek amacıyla nükleer silah edindiği yönünde artan bir eğilim söz konusu olmuştur.

Konvansiyonel kuvvetlerin yanında stratejik ve taktik nükleer silahları da kapsayan genişletilmiş caydırıcılık, olası düşmanlardan gelecek saldırıların engellenmesini sağlamıştır. Pek çok devlet tarafından desteklenen küresel silahsızlanma çabalarına rağmen, son dönemde dünya bu konudaki çabaların başarısız olduğuna şahit olmuştur.

ABD ve Rusya Federasyonu arasında Soğuk Savaş'tan kalma nükleer yığının azaltılması hususunda zamanında görüşmeler yürütülmüş olsa da Ukrayna savaşı gölgesindeki uluslararası güvenlik ortamında bu yaklaşımın nereye evrileceği merak konusudur. Mevcut durumda nükleer kabiliyeti olan hiçbir

ülkenin nükleer silahlardan vazgeçmeyi istemeyeceği, NATO ile Rusya arasında güvenlik ikileminin devam edeceği öngörülmektedir.

Sovyet Bloğunun dolayısıyla muhasımın dağılmasıyla beraber, NATO’da nükleer caydırıcılığa yönelik tartışmalar eski önemini kaybetmiştir. Ancak Rusya’nın 2014’de Kırım’ı ilhak etmesi ve 2022’de Ukrayna işgali ile kolektif savunma ve caydırıcılık kavramları yeniden önem kazanmıştır. Ukrayna, askerî kapasitesi kendisinden çok daha güçlü Rusya ile rekabet etmek için nükleer güce oranla aslında daha maliyetli olan konvansiyonel askerî gücünü geliştirmek zorunda kalmıştır.

Nükleer silahlar, güç mücadelesinin yaşandığı uluslararası ilişkilerde ve politik tutumlarda her zaman önemli bir unsur olmuştur. NATO’nun yer aldığı Batı Bloku ve Sovyet Doğu Bloku arasındaki büyük rekabet Soğuk Savaş’ın bitimiyle sonra ermiş olmasına rağmen, caydırıcılığın temel unsurları olarak halen önemini korumaktadır. Uluslararası güvenlik ortamında nükleer caydırıcılığa olan yönelim değişmemiştir. Küresel aktörlerin stratejilerinde, nükleer silahların önemli unsurlar olarak yer alması ile nükleer caydırıcılık, uluslararası sistemde güç dengesi dinamiklerinde önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. NATO’nun nükleer kabiliyeti caydırıcılığın önemli bir bileşenidir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde nükleer caydırıcılığa yönelik tutumun NATO politikalarına etkisinin Soğuk Savaş dönemine göre değiştiği ve azaldığı, ihlal edilmemesi gereken “kırmızı çizgilerin” yeterince vurgulanmadığı değerlendirilmektedir. Son dönemde ortaya çıkan yeni güvenlik sınamaları, Rusya Federasyonu’nun yayılmacı politikaları ve Çin’in siyasi ve askerî hamleleri nedeniyle caydırıcılık bağlamında nükleer silahların ve stratejik nükleer tutumların öneminin artacağı öngörülmektedir. NATO’nun güvenlik politikaları odak noktaları belirlenirken nükleer caydırıcılığa ilişkin yaklaşımın ve stratejik iletişim boyutunun gözden geçirilmesi gereken bir döneme girildiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Bell, M. S. & Miller, N. L. (2015). Questioning the Effect of Nuclear Weapons on Conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 59 (1): 74-92. <https://doi.org/10.1177/0022002713499718>.
- Brodie, B. (1970). The Anatomy of Deterrence. J. Garnett (Ed.), *Theories of Peace and Security: A Reader in Contemporary Strategic Thought*, içinde (ss. 87-105). Palgrave Macmillan.
- Budjeryn, M. (2016). Was Ukraine’s Nuclear Disarmament a Blunder? *World Affairs*, 179 (2), 9-20. <https://doi.org/10.1177/0043820016673777>.
- Buteux, P. (2011). *The Politics of Nuclear Consultation in NATO 1965–1980*. Cambridge University Press.
- Butfoy, A. (2008). Nuclear Strategy. In Craig Synder (Ed.), *Contemporary Security and Strategy* (ss. 150-70), Macmillan.
- Cimbala, S. J. (1998). *The Past and Future of Nuclear Deterrence*. Conn. Department of State USA. (1948). Office of Historian. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v01p2/d41>.
- Duffield, J. S. (1991). The Evolution of NATO’s Strategy of Flexible Response: A Reinterpretation. *Security Studies*, 1(1), 132-156. <https://doi.org/10.1080/09636419109347460>

- Forster, A., & Wallace, W. (2001). What Is NATO For? *Survival*, 43 (4), 107-122. <https://doi.org/10.1080/00396330112331343155>.
- Freedman, L. & Michaels, J. (2019). *The Evolution of Nuclear Strategy: New, Updated and Completely Revised*. Palgrave Macmillan.
- Freedman, L. (2005). Deterrence: A Reply. *Journal of Strategic Studies*, 28 (5), 789-801. <https://doi.org/10.1080/01402390500393944>
- Heuser, B. (1995). The Development of NATO's Nuclear Strategy. *Contemporary European History*, 4 (1), 37-66. <https://doi.org/10.1017/S0960777300003258>
- Heuser, B. (1999). *NATO, Britain, France and the Frg: Nuclear Strategies and Forces for Europe, 1949-2000*. Palgrave Macmillan.
- Jervis, R. (1979). Why Nuclear Superiority Doesn't Matter. *Political Science Quarterly*, 94 (4), 617-633. <https://doi.org/10.2307/2149629>.
- Kaplan, L. (1999). *The Long Entanglement: NATO's First Fifty Years*. Praeger.
- Kristensen, H. M., & Norris, R. S. (2014). Slowing Nuclear Weapon Reductions and Endless Nuclear Weapon Modernizations: A Challenge to the NPT. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 70 (4), 94-107. <https://doi.org/10.1177/0096340214540062>
- Michaels, J. H. (2022). No Annihilation without Representation: NATO Nuclear Use Decision-Making during the Cold War. *Journal of Strategic Studies*, 11, 1-27. <https://doi.org/10.1080/01402390.2022.2074405>
- Kibaroglu, Mustafa. (2002) 11 Eylül Ardından Strateji, Tehdit ve Caydırıcılık. *Foreign Policy*, Eylül, 2001, 30-38. <http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/Kibaroglu-11EylulArdndanStratejiTehditCaydiricilik-22dec01.pdf>.
- Kugler, R. L. (1990). *Laying the Foundations: The Evolution of NATO in the 1950s*. RAND Corporation.
- Lewis, Jeffrey & Stein, Aaron. (2022). Who is Deterring whom? The Place of Nuclear Weapons in Modern War. <https://warontherocks.com/2022/06/who-is-deterring-whom-the-place-of-nuclear-weapons-in-modern-war/>
- Mearsheimer, J. J. (1983). *Conventional Deterrence*. Cornell University Press.
- Mearsheimer, J. J. (1993). The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent. *Foreign Affairs*, 72 (3), 50-66. <https://doi.org/10.2307/20045622>.
- Morgan, P. M. (1977). *Deterrence: A Conceptual Analysis*. Sage Publications.
- Morgan, P. M. (2003). *Deterrence Now*. Cambridge University Press.
- NATO (1949). *The Strategic Concept For The Defence Of The North Atlantic Area*. <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491201a.pdf>.
- . (1954). *The Most Effective Pattern Of NATO Military Strength For The Next Few Years*. <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf>.
- . (1991). *The Alliance's 1991 Strategic Concept*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm.
- . (2009). *NATO's Position On Nuclear Nonproliferation*. http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_topics/20091022_NATO_Position_on_nuclear_nonproliferation-eng.pdf.

- . (2010). *NATO Strategic Concept 2010*. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf.
- . (2022a). *NATO 2022 Strategic Concept*. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf.
- . (2022b). *Commitees*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49174.htm.
- . *NATO-Russia Council*. <https://www.nato.int/nrc-website/en/about/index.html>.
- Official Website of the President. (2022) *Address by the President of the Russian Federation, 21.09.2022*. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/69390>.
- Pedlow, G. W. *Strategy Documents 1949-1969*. <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf>.
- Public Papers of the Presidents of the United States: W. J. Clinton. (1993). Kitap 1, 372-379. The U.S. Government Publishing Office. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1993-book1/html/PPP-1993-book1-doc-pg372.htm>.
- Quinlan, M. (2009). *Thinking about Nuclear Weapons: Principles, Problems, Prospects*. Oxford University Press.
- Tertrais, Bruno. (2011) The Sky Would Not Fall, but it Might Get a Little Darker: A French Perspective. M. Chalmers, A. Somerville (Ed.), *RUSI Whitehall Reports, If the Bombs Go European Perspectives on NATO's Nuclear Debate*, içinde (ss. 1-18). https://static.rusi.org/201105_whr_if_the_bombs_go_0.pdf.
- Sagan, S. D. & Waltz, K. N. (2012). *The Spread of Nuclear Weapons: An Enduring Debate*. W. W. Norton & Company.
- Sagan, S. D. & Waltz, K. N. (2010). Is Nuclear Zero the Best Option?. *The National Interest*, 109, 88-96. <https://www.jstor.org/stable/42896338>.
- Schelling, T. C. (2008). *Arms and Influence*. Yale University Press.
- Sauer, T. & van der Zwaan, B. (2012). US Tactical Nuclear Weapons in Europe after NATO's Lisbon Summit: Why their Withdrawal is Desirable and Feasible. *International Relations* 26 (1), 78-100. <https://doi.org/10.1177/0047117811430675>.
- Snyder, G. (1985). The Security Dilemma in Alliance Politics. *World Politics*, 36 (4), 461-495. <https://doi.org/10.2307/2010183>.
- Tannenwald, N. (2008). *The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945*. Cambridge University Press.
- Treverton, G. F. (1989). From No Cities to Stable Vulnerability. P. Bobbitt, L. Freedman ve G. F. Treverton (Eds.). içinde *US Nuclear Strategy* (pp. 190-205). Palgrave Macmillan.
- Waltz, K. N. (1981). The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better: Introduction. *The Adelphi Papers*, 171. <https://doi.org/10.1080/05679328108457394>.
- Waltz, K. N. (1990). Nuclear Myths and Political Realities. *American Political Science Review*, 84 (3), 730-45. <https://doi.org/10.2307/1962764>.
- Wegner, A. (2006). The Politics of Military Planning. V. Mastny, A. Wegner (Eds.), içinde *War Plans and Alliances in the Cold War: Threat Perceptions in the East and West* (ss. 150-170). Routledge.

Yost, D. S. (2011). The US Debate on NATO Nuclear Deterrence. *International Affairs*, 87 (6): 1401-1438. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2011.01043.x>.